

Constantin Elen

Care erau, de fapt, frontierele nord-dunărene ale Imperiului Roman?

Which were the real borders of the Roman Empire at the north of Danube?

Abstract: The current opinion about the borders of the Roman Empire at the north of the Danube is that the western boundary of the province of Dacia crossed the Western Carpathians on a route that was very close to the most important gold mines in the whole European part of the empire. However, this interpretation does not explain how the province of Dacia was guarded and administered and ignores the fact that there was a Roman *limes* to the west of this alignment.

Keywords: Roman Empire, Dacia, borders/*limes*

Aproape invariabil, hărțile care redau poziția Daciei¹ în geografia administrativă a Imperiului Roman prezintă un traseu care urmează aliniamentul de la răsărit de sectorul sud-carpatic al râului Olt (*limes*-ul transalutan), crestele Carpaților de Curbură, poalele apusele ale Carpaților Orientali și, respectiv, cele sudice ale Carpaților Nordici (Maramureșeni), iar din sectorul Porolissum, un parcurs sinuos pe crestele Apusenilor, apoi cursul Mureșului inferior până la confluența cu Tisa, iar de aici cursul acesteia până la vărsarea în Dunăre. Un astfel de aliniament nu poate să nu stârnească un val de nedumeriri, cu atât mai accentuate cu cât frontiera Daciei Romane reprezintă granița exterioară a Imperiului într-una dintre cele mai expuse zone de contact cu Barbaricum, ceea ce implică o ecuație de securitate cu totul excepțională. Cel dintâi aspect care uimește este eterogenitatea concepțiilor de apărare pe care se presupune că le-ar fi demonstrat strategii și inginerii romani la amenajarea acestor aliniamente defensive - și ne grăbim să semnalăm faptul că nu avem de-a face cu o eterogenitate impusă de condițiile de relief. Astfel, dacă în sectorul sud-vestic, frontiera administrativă a provinciei și Imperiului este prezumată a se fi suprapus peste câteva cursuri importante de ape, Mureșul și Tisa – *nota bene!* în pofida faptului că acestea erau utilizate chiar pe sectoarele de graniță pentru navigația imperială și, în plus, în pofida faptului că aliniamentul Tisei dintre gura Mureșului și vărsarea în Dunăre era greu de gestionat din cauza ansamblului de mlaștini și câmpii umede – nu s-a apelat la aceeași soluție și în cazul graniței dinspre Câmpia Dunării, deși și acolo se afla la dispoziție un râu important, Oltul: față de acesta, traseul frontierei

1. Ne referim la Dacia Augusti, provincia întemeiată de împăratul Traian la nordul Dunării, după lichidarea statului independent dac de Sarmizegetusa

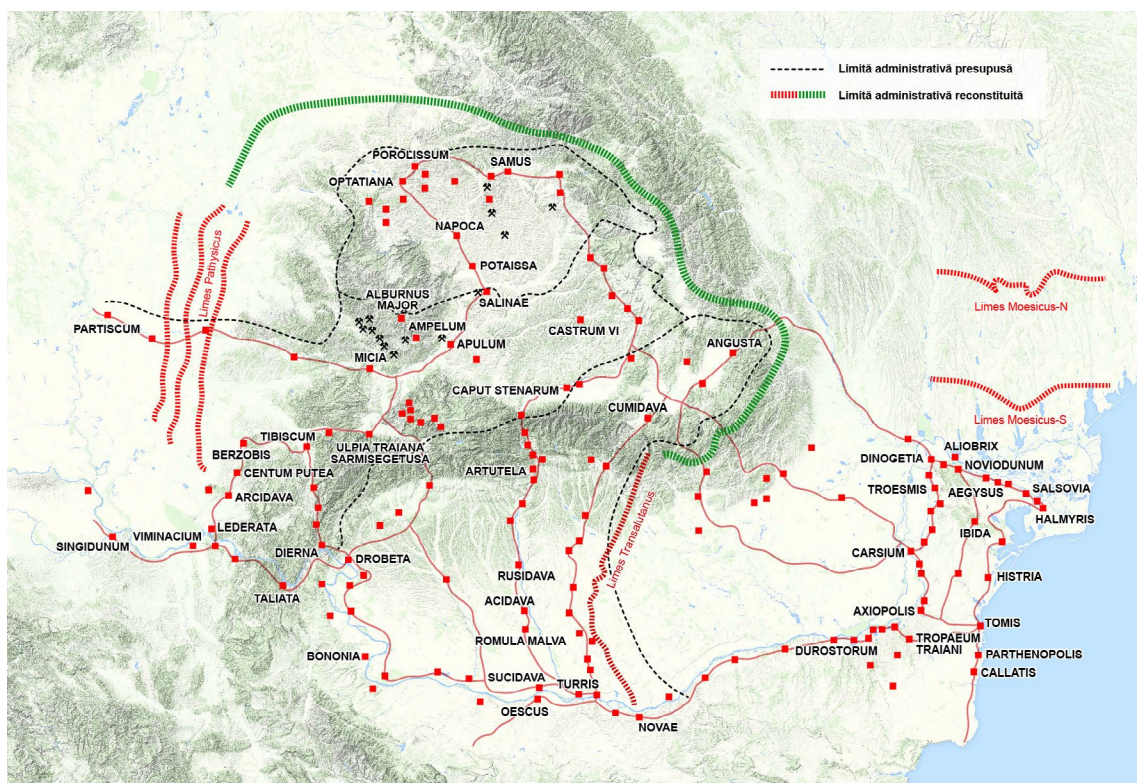
presupuse avansând, pe un teritoriu foarte neomogen ca relief, cu zeci de kilometri în adâncime. De asemenea, dacă pe anumite sectoare montane au fost preferate crestele (cele ale Carpaților de Curbură oferind o oarecare configurație de barieră naturală, ceea ce nu se poate spune despre traseul prezumat a tăia în două Apusenii, pe un aliniament care este, pe de o parte, accesibil în zone largi datorită depresiunilor formate de-a lungul Crișurilor, iar pe de alta, dificil de gestionat tocmai de către forțele de apărare), pe cea mai mare parte a parcursului intracarpatic este presupusă organizarea supravegherii la poalele masivelor montane, adică într-o poziție din care nu poate fi asigurată nici monitorizarea teritoriului de dincolo de graniță, nici organizarea, la nevoie, a unui contraatac. Încă și mai puțin explicabilă este ipoteza că acesta ar fi fost cu adevărat traseul frontierei administrative către Barbaricum a provinciei Dacia, în condițiile în care aliniamentul trece la doar câțiva kilometri de cea mai importantă exploatare auriferă a Imperiului, imediat accesibilă pe cursul Crișului Alb.

Se poate obiecta că aceste întrebări nu-și au rostul, de vreme ce acest parcurs al limitei administrative a provinciei traiane au fost reconstituite pe baza identificării riguroase pe teren a castrelor, turnurilor de observație, drumurilor de legătură și, pe unele sectoare, a traseului valurilor de pământ care dădeau o expresie fizică limitei administrative. Întrebarea care se pune aici este însă dacă toate aliniamentele prezumate a fi *limes*-uri sunt cu adevărat expresia frontierei exterioare a provinciei și Imperiului sau reprezintă ”doar” sisteme de securizare ale unor drumuri interioare strategice. Că întrebarea este metodologic legitimă, o dovedește constatarea că ansamblurile de fortificații-comunicații de la frontierele administrative ale Imperiului Roman se constituie, în general, ca structuri cu dublu aliniament, respectiv, cu o linie avansată și una de rezistență. Avem, astfel, în Britania, un *limes* hadrianic și, în fața acestuia unul antoninian; în Dacia sud-carpatică, un *limes* alutan și unul avansat, transalutan; în Moesia nord-dunăreană, un *limes* în imediata vecinătate a Dunării-braț Chilia (aliniamentul Vadu lui Isac-Tatarbunar) și unul avansat prin mediana Basarabiei actuale (aliniamentul Șerbești-Tulucești) – cu observația că, la fel ca și în cazul valurilor romane din câmpia banato-crișană, sunt considerate a fi fost amenajate la mare distanță de teritoriul efectiv administrat; chiar și pentru epocile târzii, în care reconfigurările majore de frontiere au dublat reconfigurări radicale de abordări strategice ale problemei securizării granițelor, ne întâlnim cu aceeași situație a dublului aliniament: *limes*-ul Brazda lui Novac de sud și, respectiv, la o distanță de același ordin de mărime² ca și în celelalte exemple aici menționate, *limes*-ul Brazda lui Novac de nord. Există, desigur, și contraexemple, așa cum este – la zona de contact dintre Imperiu și Barbaricum-ul european – situația *limes*-ului germanic sau a celui rhaetic: numai că aici, dincolo de configurațiile naturale de sprijin (cursul Rinului spre exemplu, suprapus doar pe anumite sectoare de *limes*-ul propriu-zis), singularitatea liniei defensive este consistent compensată de staționarea unui dispozitiv militar excepțional: șase legiuni doar pe *limes Germanicus*³. Nu putem ignora faptul că – chiar și în contextul unei viziuni unitare a organizării sistemului de protejare și gestionare⁴ a frontierelor, cum în mod vădit este

2. O distanță deloc lipsită de semnificație, ea asigurând traversarea în cel mult o oră de galop călare

3. *V Alaudae, XV Primigenia, XVI Gallica, I Germanica, IV Macedonica, XXII Primigenia*

4. Insistăm asupra dimensiunii de gestionare, având în vedere faptul că frontierele erau, poate într-o

Frontierele nord-dunărene ale Imperiului Roman
(portofoliu DakkHabbit 2-II-a: Daniel Haiduc)

cazul Imperiului Roman – puteau apărea excepții macroregionale semnificative, dictate de înzestrarea naturală a reliefului (precum în provinciile din nordul Africii, unde prezența megadeșertului saharian a impus substituirea aliniamentului avansat cu mici rețele de caste minore și ferme întărite, polarizate pe deschiderile circuitelor caravanier) sau de natura inamicului potențial (precum în Orient, singura frontieră în care Imperiul Roman s-a confruntat pe toată durata existenței sale cu entități statale de dimensiuni și organizări comparabile). Este însă dificil de admis că la scara aceleiași provincii, în condiții geopolitice semnificativ mai omogene, s-au aplicat soluții atât de incoerente pe diferite tronsoane ale unei frontiere instituite și administrate unitar.

O ipoteză de lucru care, considerăm noi, trebuie analizată în perspectiva identificării măcar parțiale a unor răspunsuri la întrebările de mai sus este că, la data constituirii sale de către împăratul Traian, provincia Dacia Augusti a încorporat în întregime regatul Daciei de Sarmizegetusa, în configurația moștenită de la Decebal⁵: adică, spre vest până

măsură mai însemnată decât dimensiunea militară, o problemă de control social-politic a interiorului și de relații economice cu exteriorul

5. Există, pentru susținerea acestei extensiuni teritorial-statale a regatului lui Decebal, mai multe instrumente de verificare, care conduc la același rezultat – de la Ptolemeu (care consemnează în *Geografia* sa, în contul Daciei occidentale și distinct de teritoriile geto-carpo-bastarne, o constelație de neamuri care-i include și pe saldensi, biphi, anarți și teurisci, vădit ocupanți ai teritoriilor contigue cursului Tisei, precum și pe costoboci, ocupanți ai arealului maramureșeano-bucovinean) până la Iordanes (care redă ecoul întinderii

la râul Tisa, spre nord până pe culmile Carpaților nordici, iar spre est pe aliniamentul configurat de Carpații Orientali și *limes Transalutanus*, care prelua practic delimitarea tradițională dintre regatul Daciei de Sarmizegetusa și cel al Geției⁶. În acest scenariu, limes-ul avansat spre vest l-a constituit cursul Tisei (care era format, la acea dată, mai mult dintr-un ansamblu de mlaștini, dar pe care prezența de durată a autorităților imperiale este probată inclusiv prin *statio Parthiscum*/Szegeudul de astăzi), iar sistemul valorilor romane care străbat de la sud la nord câmpia banato-crișană a constituit aliniamentul de rezistență - în vreme ce traseul de puncte de observație care străbate de-a curmezișul Apusenii a exercitat nu funcția de *limes*, ci pe cea de protecție a drumului de legătură între ansamblul de așezări protourbane din arealul Porolissum-ului, exploatațiile aurifere din zona Ampelum-Alburnus Maior și strategică, inclusiv sub aspectul circulației mărfurilor, vale a Mureșului. Eventuala remarcă privitoare la cvasiinexistența punctelor fortificate romane din vecinătatea tronsonului de limes vest-dacic de la nordul Mureșului⁷ trebuie asociată cu următoarele elemente de raționament: pe de o parte, nu pot fi ignorate limitele⁸ stadiului cercetărilor pe acest tronson, pe de alta, avem a lua în calcul că în această regiune, administrația imperială pare să fi acționat prin interpuși, încredințând administrarea drumului comercial și a *limes*-ului propriu-zis comunităților autohtone de aici. O soluție similară va fi fost adoptată și pe tronsonul nordic al limesului Daciei, unde populația-tampon a fost cea a costobocilor - și credem că interpretarea potrivit căreia acest regat a devenit foederat Imperiului Roman numai *după* momentul războaielor marcomanice și a aventurii balcanice din 171 trebuie reanalizată în profunzime⁹.

În fond, regimul politico-juridic de care au beneficiat costobocii, după cucerirea traiană, nu pare să se fi diferențiat fundamental de cel rezervat geților propriu-zisi¹⁰ în

regatului de Sarmizegetusa – cea Dacie considerată a fi devenit Gepidia – inclusiv asupra bazinului Crișurilor)

6. Faptul că teritoriile de la răsărit de această limită au fost tratate distinct în toate epocile de exercitare a controlului roman asupra Daciei (Traian alocându-le la cucerire provinciei Moesia, Hadrian externalizându-le ș.a.m.d.) vine să întărească această prezumție

7. Trebuie să subliniem că, la sud de Mureș, pe acest limes există un sistem coerent de castre (Lederata, Arcidava, Centum Putea, Bersobis), toate situate la est de valuri, în vreme ce la vest de acestea nu există nici o fortificație, nici la sudul, nici la nordul Mureșului

8. Este vorba de un complex de limitare a cercetărilor, care începe cu dificultatea de a fi organizat investigații pe un sector care traversează frontiere moderne (sau se află în proximitatea acestora) și continuă cu blocajele conceptuale de genul celor care, în pofida evidențelor arheologice și logico-istorice, atribuie valorile sarmaților, gepizilor ori avarilor

9. Ne îndeamnă la o asemenea atitudine, mai întâi, observația că centrele de putere asociate costobocilor, precum cel de la Malaja Kopania, au făcut și ele obiectul campaniei de dezafectare în etapa finală a războiului daco-roman din 105-106, în acest condiții fiind obligatorie (până la evidențierea unor contraargumente valide) prezumția că la organizarea regatului cucerit în provincie imperială a fost reglementată și relația Romei cu formațiunea costobocă. Argumentul că în trei generații mai târziu, în anul 171, regatul regelui Pieporus se angajează într-o amplă operațiune anti-romană nu este de natură să anuleze această prezumție, întrucât avem numeroase exemple de formațiuni care se aflau într-o relație sau alta de asociere cu Imperiul Roman (*soci, amici, foederati* etc.) care s-au răzvrătit împotriva protectoratului imperial.

10. Dacă, sub aspect etno-cultural (implicit și religios), între daci și geți există o identitate cvasitotală, în plan politico-militar cele două populații se comportă – cu rarissime excepții, dintre care cea mai notorie este cea a epocii Burebista-Deceneu – ca două corpuri politice diferite. Tratatamentul diferențiat pe care-l aplică romanii celor două regate, atât înainte, cât și după cucerire, vine să întărească acest aspect, clar prezentat de Strabon

aceeași epocă, în pofida faptului că aceștia se aflau într-o regiune mult mai apropiată și mai de interes pentru factorul dominant roman: coridorul Dunării. Este suficient să ne amintim că, după înfrângerea definitivă a lui Decebal, împăratul Traian n-a cuprins teritoriile de la răsărit de Olt în noua provincie, alocându-le Moesiei (foarte probabil, în virtutea unei realități politice mai vechi, care făcea din geți ocupanții unor teritorii întinse pe ambele maluri ale Dunării de jos), pentru ca urmașul său Hadrian, la urma urmei inițiatorul politicii de fortificare și amenajare comunicațională a frontierelor unui Imperiu care-și frâna astfel politica expansionistă multiseculară, să creeze aparența unei externalizări a acestei regiuni. Că nu putem vorbi decât de o aparență o dovedește pe deplin amenajarea dublului limes moesic, a cărui atribuire nu mai poate forma obiect de îndoială: dincolo de faptul că valurile și drumurile asociate de pe aliniamentele Vadu lui Isac-Tatarbunar și Șerbești-Tulucești prezintă același profil genistic ca și toate celelalte limes-uri edificate de și pentru Imperiul Roman, controlul imperial permanent este certificat aici și de existența înfloritoarelor așezări urbane de la Aliobrix și, mai ales Tyras. Natura foederată a relațiilor dintre geții nord-dunăreni și Imperiul Roman nu se va modifica nici după ce regiunea intră sub controlul goților, iar faptul că, în pofida unei foarte frecvente ”schimbări de dispoziție” în raporturile goto-romane, în intervalul dintre jumătatea secolului III și sfârșitul celui următor, drumurile amenajate de romani în jumătatea sudică a Basarabiei actuale continuă să fie întreținute ca prelungiri ale circuitelor comerciale imperiale este explicit atestat și în epoca dinastiei constantiniene. Așa cum observase încă din 1982 Ion Ioniță¹¹, o astfel de atestare o reprezintă relatarea lui Ammianus Marcellinus privitoare la întâmplările din ajunul confruntărilor goților lui Athanaric cu hunii. Pasajul adus în atenție relatează inspecția pe care mai mulți demnitari ai lui Athanaric o fac pe Tyras/Nistru, până la miliarul al 20-lea/*ad usque vicensimum lapidem*, adică, de la cetatea Tyras spre nord, pe un drum amenajat și aflat încă în funcțiune, exact până la aliniamentul avansat al limesului. Concluzia formulată acum mai bine de trei decenii de Ion Ioniță își păstrează și astăzi valabilitatea, sancționabilă fiind doar ignorarea acestei prețioase informații în dezbaterile privitoare la limitele administrative ale Imperiului Roman la nordul Dunării, cel puțin în perioada clasică a acestuia, de dinaintea regimului de anarhie militară: ”Miliarul semnalat de Amm. Marcellinus dovedește că o parte din regiunea dintre Prut și Nistru, aflată la nord de orașul Tyras, fusese cândva teritoriu roman”.

11. Ioniță, Ion, *Din istoria și civilizația dacilor liberi – Dacii din spațiul est-carpatic în secolele II-IV e.n.*, Ed. Junimea, Iași 1982, pg. 48-49